

ВІД ХАОСУ ДО ПОРЯДКУ: ЧИ СТАБІЛЬНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ У ПОСТПОМАРАНЧЕВІЙ УКРАЇНІ?

Здійснене дослідження спрямоване на перевірку поширеної тези про те, що зі зміною влади в Україні було відновлено політичну стабільність. Спираючись на сконструйований індекс політичної стабільності та порівнюючи його значення з оцінками міжнародних дослідницьких установ, показано, що політичний режим в Україні залишається нестабільним.

Ключові слова: політична стабільність, стабільність політичного режиму, індекс політичної стабільності.

Подолання політичного «хаосу» і відновлення стабільності є однією з головних ідеологем нової владної команди в Україні. Якщо припинення політичного протистояння можна розглядати як вимушене визнання елітами В. Януковича у статусі «головного гравця», то чітка тенденція зниження підтримки і збільшення протестного потенціалу свідчить про те, що «соціального контракту» з суспільством досягнути не вдалося. Відтак виникає декілька запитань: наскільки стабільним є політичний режим в Україні? Як вимірювати стабільність? Врешті, чи централізована вертикаль влади, слухняний парламент і роздроблена опозиція гарантують виживання режиму?

По суті, це питання про те, як довго В. Янукович зможе залишатись при владі і за рахунок чого. З літератури нам відомо, що однопартійні режими є найбільш стійкими (25–30 років), персоналістські менш тривалі (10–15 років), а військові диктатури найменш стійкі і існують в середньому 10 років [1]. Досвід одноосібних режимів Х. Мубарака та М. Каддафі вказує, що їхнє тривале існування (29 і 42 роки) забезпечувалось традицією і західною підтримкою. Крім того, особиста харизма, лояльне корумповане оточення і пасивне населення полегшували їм перемогу на виборах.

У В. Януковича немає таких козирів, крім того, він намагатиметься виглядати пристойно як перед власним населенням, так і на Заході, тому, залежно від результатів парламентських виборів, влада докладатиме зусиль, щоб отримати перемогу двома способами: або шляхом «м'яких» і добре перевірених засобів: соціального маневрування (значне підвищення соціальних виплат), політичного маневрування (кооптація, дискредитація і клонування потенційних лідерів від опозиції) та використання інформаційних ресурсів для маніпуляцій громадською думкою, або шляхом відвертих махінацій і придушення протестів опозиції, що свідчитиме про вибір на користь диктатури.

На початку одне методологічне зауваження. У цьому дослідженні увагу зосереджено на визначенні стабільності режиму. Це поняття вужче і нетотожне поняттю «політична стабільність», до якого стабільність режиму входить як один з показників [10]. (Для порівняння підходів до пояснення політичної стабільності див.: [2].) Отже, поглянемо, чи насправді режим в Україні є стабільним. Що є основою стабільності режиму? За Х. Лінцом, це легітимність, дієвість і ефективність [11, р. 16–23].

Якщо легітимність виявляється у підтримці влади, що є кількісним показником, то дієвість (efficacy), або здатність знаходити рішення для важливих проблем, і ефективність (effectiveness), або здатність впроваджувати політики з бажаними результатами, кількісними параметрами визначити дещо складніше. Тим не менше, усі три поняття виявляються через ставлення людей до дій влади. Це дає змогу операціоналізувати ці поняття через відповіді на запитання про довіру/підтримку Президента, ставлення до розвитку подій в Україні та ставлення до реформ (політик), які ініціює Президент. Якщо відповіді перевести у шкалу від 0 до 100, що вимірюється у відсотках, то умовною межею, яка відділяє дієвість від недієвості, буде показник у 50 і більше відсотків відповідей на запитання про те, що події розвиваються у правильному напрямку. Так само можна оцінювати ефективність. Якщо більше 50 % респондентів схвалюють дії уряду у тій чи тій сфері, то можна вважати, що ефективність переважає неефективність. Очевидно, що реалізація реформ є більш важливою, ніж їхня кількість.

В Україні виявляється цікава тенденція – чим більше повноважень має Президент, тим менша його підтримка. Динаміка довіри до Л. Кучми і В. Януковича це добре ілюструє. Так, якщо на початку президентства Л. Кучми баланс довіри і недовіри був від'ємним і склав –10,5, то в кінці він зменшився до –35,2. В. Янукович почав пре-

зидентство з додатнім балансом (+22,4), але вже до середини другого року повноважень баланс став від'ємним (-14,2).

Перелічені вище елементи є важливими індикаторами стабільності демократичних режимів. Режим в Україні ще ніколи не був повністю демократичним, як і повністю авторитарним. Він як був, так і залишається гібридним, тобто таким, де наявні деякі демократичні інститути (вибори), але зберігаються автократичні практики – порушення чи обмеження політичних прав, громадянських свобод і верховенства закону. Пропорції між демократичними та автократичними елементами в різні періоди коливалися, але з приходом нової владної команди ми бачимо виражене бажання обмежити демократичні інститути і повернути авторитарні практики. Щоправда, зусилля В. Януковича з розширення повноважень призвели не до встановлення російської моделі «керуваної демократії», а до її квазі-форми – гіпертрофованої виконавчої вертикалі без чіткої інституційної основи і підтримки знизу [3].

З огляду на гібридний характер режиму, варто брати до уваги не так особливі чинники стабільності авторитарних чи гібридних режимів, як загрози, які притаманні авторитарним (та гібридним) режимам. Такі загрози поділяють на вертикальні (ті, що йдуть знизу) і горизонтальні (ті, що йдуть від оточення). Вважається, що горизонтальні загрози, або небезпека змови є більшою, ніж небезпека соціального протесту [12]. Змова може мати різний прояв – від перевороту до зради і втечі, тому кожен автократ намагається унеможливити змову усіма доступними засобами. Прихована боротьба за владу є характерною рисою усіх недемократичних режимів, і вона тим більша, чим більш недемократичним був прихід до влади. Горизонтальні загрози, як і попередні поняття, нелегко операціоналізувати. Горизонтальні загрози можна спробувати вимірювати кількісно, наприклад, через кількість згадок про внутрішні розбіжності чи конфлікти у владній команді. Проте труднощі виникають з виробленням шкали і доступом до даних. Режим в Україні стає закритішим порівняно з президентством В. Ющенка, тому тут, напевно, можна скористатись якісним показником – експертним опитуванням, а у разі його відсутності – власними оцінками. Очевидно, що останні можуть бути дуже відносними.

В оточенні В. Януковича є дві групи впливу, які змагаються за домінування. Це групи Р. Ахметова – Б. Колеснікова і Д. Фірташа – В. Бойка – С. Львовичкіна. Протягом першого року президентства В. Януковича про відкриті конфлікти в його оточенні ми не чули, але це не означає, що їх не було або вони не вийдуть на поверхню у момент найбільшої вразливості «патрона». Тестом на стійкість режиму буде реакція суспільства на результати наступних парламентських

виборів, або на іншу непередбачувану подію, наприклад, на результати/якість проведення чемпіонату Європи з футболу.

Мета «донецьких» у короткостроковій перспективі – це перемога на парламентських виборах, формування однопартійної більшості і забезпечення перемоги на президентських виборах 2015 р. Для цього вони, очевидно, спробують розіграти варіант 2002 р., коли, за змішаної виборчої системи, блок ЗаЄДУ сформував пропрезидентську більшість за рахунок мажоритарних депутатів. Якщо В. Януковичу вдасться нейтралізувати оточення і запобігти розколу в команді, то «горизонтальні» загрози буде ліквідовано. Менш передбачуваною може бути реакція громадян, особливо якщо виявиться опозиція, а вибори будуть сфальсифіковані. В Україні наростають протестні настрої, які, щоправда, пов'язані не так з політичним невдоволенням, як із соціальним. Щоб невдоволення вилилось у протестну активність, потрібна подія чи фактор, який запустить механізм колективної мобілізації. Іншими словами, необхідні умови мають доповнитись достатньою умовою. Якщо необхідні умови в цілому – це високе соціальне невдоволення, низькі показники легітимності, дієвості та ефективності, які можуть бути виявлені *a priori*, то достатня (безпосередня) умова часто виявляється лише *a posteriori*, тобто за фактом події. Це означає, що режим може бути внутрішньо нестабільним, але виживати у несприятливих умовах так довго, аж поки не виявиться цей полегшувальний чинник (trigger), який переважить вплив ускладнювальних (страху негативних санкцій, апатії). Полегшувальною умовою соціальних/політичних протестів чи революцій вважають масову мобілізацію. Хто чи що здатне об'єднати масове невдоволення людей і виштовхнути їх на вулицю, наперед виявити неможливо. Проте можна зважити значення перелічених показників за допомогою відомого у статистичних розрахунках індексу концентрації. Отриманий результат покаже стан режиму. Назвемо його індексом політичної стабільності – PSI (Political Stability Index) ¹. Значення індексу, які лежать у межах від 0 до 1, розраховуватимемо

за формулою $PSI = 1 - \sum_{i=1}^n p_i^2$, де p_i – зважена частка i – показника. Якщо значення індексу тяжітимуть до нуля, це вказуватиме на збільшення стабільності, а якщо ж до одиниці – то, навпаки, збільшення нестабільності. Умовною межею, що відділяє стабільність від нестабільності, буде значення індексу на рівні 0,5. Кількісні показники стабільності, їхні пояснення і значення PSI наведено у табл. 1.

¹ Очевидно, що значення індексу не можна вважати достатньо інформативними, доки їх не перевірено на більшій кількості випадків. Така перевірка, однак, вимагає окремого дослідження, що виходить за межі цієї роботи.

Таблиця 1.

Показники стабільності у %	Значення PSI
Легітимність – 16,9 % [4] (низька)	0,68
Дієвість – 13,4 % [6] (низька)	
Ефективність – 44,1 % [6] (низька)	
Вертикальні загрози – соціальне задоволення (готовність до участі в акціях протесту) – 45,3 % [5] (низьке)	0,76
Горизонтальні загрози – лояльність оточення – 50 % (середня)	

Закладаючи перші чотири показники у розрахунок, отримуємо індекс політичної стабільності на рівні 0,68, а додавши п'ятий показник – лояльність оточення, з середнім, суб'єктивно визначеним значенням на рівні 50 %, індекс зростає до 0,76, що вказує на збільшення нестабільності. Навіть якщо не брати останній показник до уваги, то PSI на рівні 0,68 вказує на нестабільний стан режиму. Таке значення індексу збігається зі значенням постпомаранчевого 2005 р., і трохи вище, ніж у кризовий 2008 р. (0,73) [1].

Для порівняння погляньмо, як ситуація в Україні виглядає в оцінках міжнародних дослідницьких установ.

З табл. 2 бачимо, що широко зрозуміла «стабільність» України, яку різні організації оцінюють за різними параметрами, протягом 2008–2010 рр. була порушена або перебуває у критичному стані.

Перелічені вище показники стабільності мають негативні значення, тому їх можна вважати необхідними умовами падіння режиму. Проте без достатньої умови режим може виживати досить довго. Припустимо, що ця достатня умова у нашому випадку зводиться до двох змінних – лояльності оточення і масової мобілізації. Теоретично за збігу необхідних і достатніх умов, або низької легітимності, дієвості і ефективності та втрати лояльності оточення і масової мобілізації низу,

режим не має шансів на виживання. Проте ми не знаємо, як розвиватимуться події, тобто чи збережеться лояльність оточення і чи матимуть місце масові протести. Крім того, ми не знаємо, у якій залежності перебуватимуть ці змінні і яка з них, у випадку появи, посилить чи послабить значення іншої. Спроби зважити, як поведуть себе ці змінні, вимагають використання надійної прогностичної моделі, якої у нас на цей момент немає. Це, однак, не означає, що наведені показники, як і спроби їхнього оцінювання, не мають сенсу. Тут, щонайменше, показано реальний стан режиму, який влада подає у зовсім іншому світлі. Більше того, у нестабільній ситуації режим матиме набагато більше труднощів із забезпеченням виживання, ніж у стабільній, що підштовхує до роздумів про сценарії дій влади і їхні можливі наслідки.

Який вплив матимуть зовнішні чинники на виживання режиму у несприятливих умовах? Ідеально, якби легітимність, ефективність і дієвість режиму посилювалась зовнішньополітичними успіхами, але в Україні вони послаблюють один одного. Зовнішня політика України залишається дуалістичною, що вносить напругу у відносини з ЄС та РФ. Відтак геополітичний тиск як із Заходу (МВФ та ЄС), так і Росії зростатиме. Внутрішня напруга, що зумовлена погіршенням добробуту громадян, могла би бути понижена успіхами у зовнішній політиці. Проте відсутність консенсусу, як серед еліт, так і мас щодо напрямку інтеграції, ускладнює можливість маневру. Коли у Кремлі зрозуміли, що підписання Україною угоди про асоціацію з ЄС може насправді відбутися, В. Путін і Д. Медведєв наввипередки кинулись до Києва. Необхідною умовою реінтеграції пострадянського простору є блокування руху України у бік ЄС. Для вирішення цього завдання Росія готова йти на значні поступки – від перегляду ціни на газ до політичного кредитування В. Януковича. Кілька мільяр-

Таблиця 2.

Назва індексу	Значення індексу (останній рік, на який доступні дані)	Місце в рейтингу / група країн
Failed State Index [7]. Індекс недієздатності держав	69,5 зі 120 (2010 р.). Чим вищий індекс, тим більша імовірність виникнення внутрішнього конфлікту	109 зі 177 країн (група країн зі значною імовірністю виникнення конфлікту)
State Fragility Index [14]. Індекс крихкості (стабільності) держав	7 з 25 (2009 р.), де 0 – «відсутність крихкості», а 25 – «максимальна крихкість»	98 зі 163 країн (група країн із низькою крихкістю)
Political Instability Index [13]. Індекс політичної нестабільності	7,6 (2009–2010 рр.), де 0 – відсутність уразливості (vulnerability), 10 – максимальна уразливість	16 зі 165 країн (група ризику)
Index of State Weakness [8]. Індекс державної слабкості	7,38 (2008 р.), де 0 – найгірший показник, а 10 – найкращий	107 зі 141 країни (група країн із відносно низькою слабкістю держави)
World Governance Indicators [15]. (Political Stability and Absence of Violence). Показник політичної стабільності	34,4 (2009 р.), де 0 – найнижчий показник стабільності, 100 – найвищий	Рейтинг не створюється

дів гривень, витрачених на соціальні виплати напередодні виборів, можуть дещо підняти рейтинг, але неодмінно розкрутять інфляцію. Тривале падіння добробуту тільки посилить невдоволення діями влади і може призвести до небажаних наслідків. Натомість досягнення угоди про асоціацію з ЄС виглядає кращою альтернативою, адже несприйняття ЄС у східних і південних областях країни на порядок нижче, ніж несприйняття ідеї інтеграції з Росією на Заході України. У разі підписання угоди про асоціацію з ЄС, потенційна загроза йтиме не від громадян України, а від Росії, яка шляхом провокацій може збурити ситуацію в країні.

Якщо б влада у Києві знайшла в собі силу нейтралізувати російські спецоперації, рейтинг В. Януковича однозначно б піднявся, внутрішня напруга на якийсь час понизилась, що відкривало б можливість маневру у період між парламентськими і президентськими виборами. Якщо ж Росія зірве рух України на зближення з ЄС, у В. Януковича не буде вибору для збереження влади, крім як сповзання до диктатури. Такий вибір однозначно є програвшим, бо ціна тут не

тільки влада, а цілісність держави. Зберегти одне і друге може виявитись занадто складно.

Отже, емпірична перевірка тези про стабільність режиму дала негативний результат. Хоч і запропонований індекс політичної стабільності поки що мало інформативний, він чітко показує нестабільний стан режиму, який влада намагається приховати.

Враховуючи негативну динаміку трьох базових показників стабільності, найбільших труднощів для виживання режиму слід очікувати між осінню 2012 р. та весною 2015 р., тобто між парламентськими і президентськими виборами, за умови, що вибори відбудуться у визначені терміни. Саме тоді низькі показники легітимності, дієвості й ефективності можуть посилитись вертикальними і/або горизонтальними загрозами, що, теоретично, має призвести до зміни влади, але не факт, що до зміни режиму. Режим – це не люди, а інститути, тому зміна людей не гарантує зміни режиму. Найважливіше, щоб зміна людей при владі відбулась відповідно до процедури, інакше боротьба за владу може закінчитись втраченою державою.

Література

1. Дзюба А. Політична стабільність у гібридних режимах : випадок України (2005–2010 рр) : дипломна робота, подана на здобуття академічного звання магістра політології / А. Дзюба ; Національний Університет «Острозька Академія». – Острог, 2011.
2. Мацієвський Ю. Деякі аспекти вивчення феномена кризи у політичних дослідженнях / Юрій Мацієвський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prome/2008_6/PDF/Matsievskiy.pdf. – Назва з екрана.
3. Мацієвський Ю. Чи можливе відродження авторитаризму в Україні? / Юрій Мацієвський // Політичний менеджмент. – 2011. – № 1. – С. 51–63.
4. Президентсько-електоральні рейтинги політичних лідерів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/ua/news/view-43.html>. – Назва з екрана.
5. Протестні настрої українців. Дослідження Інституту Горшеніна, проведене у березні 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kipu.org.ua/Sotsyolog.html>. – Назва з екрана.
6. Хмелько В. Очікування громадян щодо політики влади [Електронний ресурс] / В. Хмелько. – Режим доступу : www.kiis.com.ua/pub/2011/Khmelko_holos.ua.doc. – Назва з екрана.
7. Failed States Index Scores 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=452&Itemid=900. – Назва з екрана.
8. Index of State Weakness in the Developing World [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.brookings.edu/reports/2008/02_weak_states_index.aspx. – Назва з екрана.
9. Hadenius A., Teorell J. Authoritarian regimes: Stability, Change and Pathways to Democracy, 1972–2003 / A. Hadenius, J. Teorell. – Working Paper #331. – November 2006 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://nd.edu/~kellogg/publications/workingpapers/WPS/331.pdf>. – Назва з екрана.
10. Hurwitz L. Contemporary Approaches to Political Stability / L. Hurwitz // Comparative Politics. – 1973. – Vol. 5. – No 3. – P. 449–463.
11. Linz J. The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown and Reequilibration / Ed. J. Linz, A. Stepan. – Baltimore and London : The Johns Hopkins University Press, 1978. – 130 p.
12. Schedler A. The New Institutionalism in the Study of Authoritarian Regimes [Електронний ресурс] / A. Schedler. – Режим доступу : <http://www.cide.edu/publicaciones/status/dts/DTEP%20215.pdf>. – Назва з екрана.
13. Social unrest [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://viewswire.eiu.com/site_info.asp?info_name=social_unrest_table&page=noads&rf=0. – Назва з екрана.
14. State Fragility Index and Matrix 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.systemicpeace.org/SFI/matrix2009c.pdf>. – Назва з екрана.
15. Worldwide governance indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://info.worldbank.org/governance/wgi/sc_chart.asp. – Назва з екрана.

Yu. Matsiyevsky

FROM CHAOS TO ORDER: IS THE POLITICAL REGIME STABLE IN POST-ORANGE UKRAINE

The article seeks to challenge the widespread thesis that the change of power brought about the restoration of political stability in Ukraine. Based on the constructed index of political stability and comparing its value to indices of international research institutions, the paper demonstrates that political regime in Ukraine remains unstable.

Keywords: Political stability, regime stability, index of political stability.

Матеріал надійшов 23.06.2011